

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПОДАННЯМ ПОЗОВУ ДО СУДУ?

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

СЕРІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІХ БРОШУР ПРО СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПОДАННЯМ ПОЗОВУ ДО СУДУ?

Оновлене видання

Київ – 2016

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПОДАнням ПОЗОВУ ДО СУДУ? / Автори-упорядники Р.О. Куйбіда, Т.В.Руда. Видання виправлене і доповнене за редакцією к.ю.н., доц. Ж.В.Васильєва-Шаламова, к.ю.н., доц. О.Ю.Костюченко, К., 2016. - 64 с.

У цій брошурі мовою, доступною для широкого загалу читачів, роз'яснено, як можна врегулювати спір не звертаючись до суду, описано існуючі способи отримання правової допомоги, приділено увагу правилам поведінки в суді, наведено процедуру оскарження неналежних дій судді чи працівника апарату суду.

У пораднику також поміщено корисні посилання на адреси громадських приймалень із надання правової допомоги малозабезпеченим верствам населення, юридичних клінік, правозахисних організацій та експериментальних центрів із надання правової допомоги. У цьому оновленому виданні враховані всі зміни у законодавстві, що відбулись до 31 січня 2016 року.

Видання розраховане на відвідувачів суду, зокрема учасників цивільного, адміністративного, та господарського процесів, потенційних позивачів, студентів, правозахисників та кожного, кого цікавить судовий механізм захисту прав людини.

**УВАГА! НА МОМЕНТ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ У ЗАКОНОДАВСТВІ
МОЖУТЬ ВІДБУТИСЯ ЗМІНИ.
СЛІД ПОРАДИТИСЬ З ЮРИСТОМ АБО ДІЗНАТИСЯ ПРО ЗМІНИ ЗА
ДОПОМОГОЮ БАЗИ ЗАКОНОДАВСТВА:
<http://ZAKON.RADA.GOV.UA>**

Ця публікація була здійснена за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.

(c) USAID, 2016

З М І С Т

ЧИ МОЖЛИВО ЗАЛАГОДИТИ СПІР БЕЗ СУДУ?	7
Які є способи вирішення правових спорів?.....	7
Що таке переговори й у чому їх переваги?.....	8
Що таке медіація і які її переваги?.....	10
Що таке третейське судочинство й у чому його переваги?.....	12
Як залагодити трудовий спір без суду?.....	16
Як владнати спір шляхом звернення до органу влади?.....	18
ЧОМУ ВАЖЛИВО ОТРИМАТИ КОНСУЛЬТАЦІЮ ЮРИСТА?	21
В яких випадках варто звертатися до юристів?.....	21
Яких юристів бажано уникати?.....	22
Якою може бути роль юриста в договірних відносинах?.....	23
Якою може бути допомога юриста в конфліктній ситуації?.....	24
Чим може допомогти юрист у суді?.....	24
ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ЮРИДИЧНУ ПІДТРИМКУ?	26
Хто надає правову допомогу?.....	26
Що таке безоплатна правова допомога?.....	27
Що таке приймальні громадських організацій?.....	30
Що таке юридичні клініки?.....	31
ЯК ПОВОДИТИ СЕБЕ В СУДІ?	32
Коли може виникнути потреба побувати в суді?.....	32
Як звернутися до суду?.....	33
Як підготуватися до візиту в суд?.....	34
Про що слід пам'ятати під час перебування в приміщенні суду?.....	36
Як поводити себе під час слухання справи?.....	36
Які негативні наслідки порушення правил поведінки в суді?.....	39
Як ознайомитися з матеріалами справи?.....	40
Як ознайомитися із звукозаписом судового процесу?.....	42
Пам'ятка для відвідувача суду.....	43
ЯК ОСКАРЖИТИ ПОВЕДІНКУ СУДДІ АБО СЛУЖБОВЦЯ АПАРАТУ СУДУ?	46
Як правильно вибрати спосіб оскарження?.....	46
Яка поведінка може бути підставою для відповідальності?.....	47
Як поскаржитися на неналежну поведінку судді?.....	49
Як оскаржити неналежну поведінку працівника суду?.....	50

Які вимоги до скарги (заяви) щодо поведінки судді або працівника суду?.....	51
Скарга (заява) щодо протиправної поведінки судді (бланк).....	53
Скарга (заява) щодо протиправної поведінки службовця апарату суду (бланк).....	59

ЧИ МОЖЛИВО ЗАЛАГОДИТИ СПІР БЕЗ СУДУ?

■ Які є способи вирішення правових спорів?

Час від часу в житті трапляються різноманітні ситуації, коли ми вважаємо, що з нами повелися несправедливо, і наші права порушено. Це може бути конфлікт із сусідами – наприклад, щодо порушення меж земельної ділянки. Або суперечка з магазином, де ми придбали товар неналежної якості. Нам надали неякісні послуги в будинку побуту. Ми позичили комусь гроші, а нам їх не віддають. Чи на роботі затримали виплату заробітної плати або не хочуть надати чергову відпустку. Або місцеве управління пенсійного фонду неправильно нарахувало пенсію. Цей перелік можна продовжувати і продовжувати.

Відчувши несправедливість, ми готові негайно звернутися до суду за захистом своїх прав. Очевидно, найчастіше ми розраховуємо на якнайшвидше вирішення спору в суді. Однак насправді далеко не завжди вдається вирішити спір потягом короткого строку – зазвичай вирішення справи може зайняти не один місяць, а якщо судове рішення буде оскаржуватися – потрібно бути готовим, що процес у нашій справі може зайняти і рік, і два, і навіть більше. Потрібно пам'ятати, що суд – це також витрата грошей на судовий збір, на прибуття до суду, на кореспонденцію тощо.

Тому існує низка позасудових способів врегулювання спорів, які є менш витратними та більш швидкими. Тож у разі виникнення правового спору його можна вирішити, наприклад, шляхом переговорів, за допомогою посередника – медіатора, або звернувшись до третейського суду, якщо є домовленість про це з іншою стороною спору. Інколи у швидкому вирішенні спору можуть допомогти органи влади. Також, якщо спір виник у відносинах з органом влади, – можна оскаржити його рішення, дії чи бездіяльність до посадової особи або органу вищого рівня. Трудові спори можуть вирішувати комісії із трудових спорів.

Таким чином, альтернативами судовому вирішенню спорів є:

- переговори;
- медіація;
- третейські суди;
- комісії із трудових спорів;
- оскарження до уповноважених органів влади.

Що таке переговори й у чому їх переваги?

Переговори є добровільним способом врегулювання спору. Опоненти вирішують конфлікт спільно шляхом погодження спірних питань. Слід пам'ятати, що особа має право на власний розсуд вирішувати, чи вступати в переговори з опонентом.

Під час переговорів сторони самостійно або через представників обговорюють та обґрунтовують свої позиції, шукають шляхи можливих домовленостей. Результатом проведених переговорів може стати повне задоволення вимог особи через поступки опонента або досягнення компромісного рішення, коли на певні поступки готові обидві сторони.

Проводити переговори можна усно або письмово (листування). Найпростіші суперечки можна владнати усно і самостійно. Наприклад, якщо в магазині особа придбала прострочений товар і в неї є чек, як тільки вона виявила це, особа може негайно звернутися до продавця чи адміністратора магазину із проханням повернути гроші або замінити товар. Якщо усне звернення не дало бажаного результату, тоді можна підготувати і направити письмову претензію, на яку зобов'язані будуть відповісти письмово.

Ефективність переговорів залежить від того, наскільки добре сторони поінформовані про свої права і знають, що саме можуть вимагати від опонента. Тому тут важлива підтримка правника. Якщо питання викликає в особи багато неприємних емоцій, то бажано ведення переговорів доручити своєму юристу-представникові, який зможе

провести їх фахово і без ескалації конфлікту. Головне, попередньо обговорити із представником бажаний результат переговорів: максимум, чого особа хоче, і мінімум, на який вона може погодитися.

Участь у переговорах представника-юриста часто дає можливість просто й швидко досягти позитивних результатів, які б особа не змогла досягнути самотійно. Наприклад, у разі незгоди з розміром пенсії, яку нарахували особі, вона може звернутися до юриста із проханням перевірити правильність розрахунку. Якщо він виявить заниження розміру пенсії, юрист підготує заяву з вимогою провести перерахунок, зможе чітко викласти та аргументувати свої розрахунки, зібрати необхідні докази та за проханням особи звернутися від її імені до органу пенсійного фонду. Таке юридично обґрунтоване звернення буде свідчити про готовність особи відстоювати власну позицію в суді в разі незадоволення її вимог.

Якщо за наслідками переговорів сторони все-таки не дійдуть згоди щодо врегулювання спору, можна спробувати вирішити його іншими альтернативними механізмами або ж звернутися з позовом до суду.

Безумовною перевагою переговорів є те, що вони дають можливість швидко та без значних витрат врегулювати конфлікт невдовзі після його виникнення. Недоліком переговорів є неможливість примусового виконання досягнутих домовленостей без звернення до суду.

До переговорів можна вдаватися навіть під час перебування справи на розгляді в суді, адже й на цьому етапі сторони можуть досягнути примирення.

Таким чином, переговори – це спосіб добровільного врегулювання спору, за якого сторона особисто й / або за допомогою представника, який діє в її інтересах, вирішує конфлікт спільно з опонентом шляхом погодження спірних питань.

Перевагами переговорів є:

- простота і неформалізованість;
- швидкість вирішення питання;
- результат повністю залежить від волевиявлення сторін;
- незначні фінансові затрати або відсутність потреби в додаткових витратах взагалі;
- за умови вмілого проведення – висока результативність, відносини зазвичай перестають бути конфліктними;
- у разі неспішності залишаються можливості для застосування інших способів врегулювання спору, в тому числі й судового.

■ Що таке медіація і які її переваги?

Самостійне врегулювання спору сторонами за участю незалежного посередника (медіатора) називається **медіацією**. Це нова форма залагодження правових спорів, яка прийшла до нас із західних країн. Спочатку в Україні деякі громадські організації почали її впроваджувати у кримінальних справах. Сьогодні медіація має великий потенціал для розвитку в інших спорах, передусім спорах з органами влади, комерційних спорах, сімейних, трудових тощо.

Особливість медіації в тому, що медіатор не приймає рішення у спорі – спір врегулюють самі сторони. Медіатор допомагає їм у цьому – налагоджує спокійну комунікацію, роз'яснює можливості стосовно вирішення конфліктної ситуації, фіксує умови примирення, якщо його було досягнуто.

Відмінність медіатора від представника в тому, що представник зобов'язаний діяти в інтересах сторони, а медіатор є незацікавленою незалежною особою, головний інтерес якої – допомогти опонентам знайти спільне вирішення проблеми. Медіатор визначається за згодою сторін спору. В нього є цілий арсенал навичок, що сприяють діалогу та віднаходженню рішення, що задовольнить обидві сторони. Медіатор не має права нав'язувати сторонам певне рішення.

Послуги медіаторів, якщо їх надають громадські організації, зазвичай безкоштовні. Хоча в комерційних спорах цілком імовірно, що за послуги медіатора потрібно буде заплатити. Не слід соромитися дізнатися деталі цього питання в потенційного медіатора до прийняття рішення скористатися його послугами. Слід обов'язково поцікавитися наявністю в нього спеціальної підготовки й успішного досвіду.

Результатом успішної медіації є примирення сторін та укладення договору, яким вирішується спір. Слід зазначити, що сторони мають рівні права у процесі медіації, і прийняте рішення повинно задовольняти обидві сторони. Хоча при цьому, можливо, варто піти на певний компроміс, адже краще поступитися меншим, щоб здобути більше, ніж у подальшому витратити час і ресурси на вирішення справи в суді.

Процес медіації є добровільним і можливим лише за умови, що обидві сторони погоджуються на врегулювання конфлікту в такий спосіб. Якщо протилежну сторону не вдалося переконати в необхідності медіації, то її до цього не примусиш. Тут важливо правильно роз'яснити, що таке медіація. Краще, якщо це спробує зробити медіатор. Кожна сторона не позбавлена права відмовитися від медіації на будь-якому етапі цього процесу та звернутися для вирішення спору до суду.

До речі, процес медіації можливий навіть під час розгляду справи в суді. Деякі судді самі вдаються до методів медіації в попередньому судовому засіданні, одне із завдань якого – врегулювати спір уже на цій стадії. Результатом може стати мирова угода в суді. Умови мирової угоди, визнаної судом у цивільній чи господарській справі, можуть бути забезпечені примусовим виконанням, якщо вони зафіксовані у відповідній ухвалі суду. Перед підписанням такої угоди бажано проконсультуватися з юристом, який роз'яснить усі наслідки такої угоди. Це також зобов'язаний зробити суд перед вирішенням питання про закриття провадження у зв'язку з укладенням мирової угоди.

Детальніше про медіацію можна дізнатися на сайтах Українського центру порозуміння «Відновне правосуддя»¹ і «Практика вирішення конфліктів»², а також Українського центру медіації³. Там Ви можете знайти контактну інформацію про медіаторів, зокрема й у різних регіонах.

Таким чином, **медіація – це добровільне врегулювання спору з опонентом шляхом погодження спірних питань за допомогою незалежного посередника (медіатора), який створює умови для налагодження конструктивного і результативного діалогу.**

Перевагами медіації є:

- не обтяжена формальностями відносно проста процедура;
- швидкість вирішення питання;
- результат медіації повністю залежить від волевиявлення сторін;
- відсутність фінансових затрат або їх невеликий розмір;
- конфіденційність – будь-яка інформація, яка стала відома під час проведення медіації, не може бути розголошена без згоди сторін;
- у разі успішності відносини зазвичай перестають бути конфліктними, обидві сторони виходять із конфлікту переможцями;
- у разі неуспішності залишаються можливості для застосування інших способів врегулювання спору, в тому числі й судового.

■ Що таке третейське судочинство й у чому його переваги?

Третейське судочинство – це розгляд та вирішення спору третейським судом, який є органом добровільної юрисдикції. Третейський суд є недержавним незалежним органом, який розглядає та вирішує спір на основі норм права, якщо між сторонами є домовленість про те, що їхній спір вирішуватиме третейський суд, якому вони обидві довіряють. Діяльність третейських судів в Україні регулюється законом «Про третейські суди».

1 <http://www.npu.gov.ua/uk/>.

2 <http://www.commonground.org.ua>.

3 <http://www.ukrmediation.com.ua>.

На розгляд третейського суду може бути переданий будь-який спір, що виник із цивільних та комерційних правовідносин. Однак є винятки: не можна передавати на розгляд третейського суду спори про визнання недійсними нормативно-правових актів; щодо сімейних правовідносин, окрім тих, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; справи щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення; трудових відносин; державної таємниці; укладення, зміни, розірвання та виконання господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; корпоративних відносин між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками господарського товариства, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств; спори, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України, та справи у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Не можуть передаватися на вирішення третейських судів також справи, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади (наприклад, здійснювати реєстрацію, надавати ліцензію тощо), органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами й іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій. Не вирішують третейські суди також спори з органами влади.

Щоб передати справу на розгляд третейського суду, сторони мають укласти третейську угоду в письмовій формі. Сторони можуть укласти третейську угоду до виникнення спору у вигляді третейського застереження (як частини цивільного або господарського договору) чи окремої угоди або після його виникнення – у вигляді окремої угоди.

Пам'ятайте, що передати спір на вирішення третейського суду можна навіть тоді, коли спір вже перебуває на розгляді в державному суді – суді загальної юрисдикції. Щоправда, звернутися за вирішенням конфлікту до третейського суду можна лише до ухвалення судом загальної юрисдикції рішення у справі. Якщо сторони повідомлять суд про наявність третейської угоди з іншою стороною, суд залишить позовну заяву без розгляду.

Слід бути уважним, якщо при укладенні певного договору (наприклад, кредитного договору, договору страхування тощо) протилежна сторона (банк, страхова компанія тощо) нав'язує пункт про вирішення можливого спору певним третейським судом, до якого особа не відчуває довіри, і не погоджується вилучити цей пункт або змінити за пропозицією особи третейський суд. У цьому разі краще утриматися від укладення такого договору. Такий пункт у подальшому може стати перешкодою для розгляду можливого спору в державному суді.

Укладаючи третейську угоду, сторони можуть домовитися про вирішення спору на розгляд конкретного постійно діючого третейського суду або про утворення третейського суду для вирішення конкретного спору (суду *ad hoc* – для конкретного випадку). Третейських суддів або суддю сторони обирають разом із іншою стороною з осіб, яким вони довіряють та які прямо чи опосередковано не заінтересовані в результаті вирішення спору, а також мають визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні риси, необхідні для вирішення спору. Якщо особа домовилася з опонентом про передачу спору на вирішення постійно діючому третейському суду, сторони матимуть можливість обирати суддів із відповідного списку третейських суддів.

У третейському суді розгляд справи може здійснюватися одним третейським суддею або будь-якою непарною кількістю третейських суддів. Склад третейського суду (одноособовий чи колегіальний) для

розгляду конкретного спору визначається за домовленістю сторін. Однак у разі недосягнення згоди з цього питання третейський розгляд здійснюватиметься у складі трьох суддів.

Якщо сторони погодилися передати спір на розгляд третейського суду, потрібно оформити та подати позовну заяву. Перед направленням позову до третейського суду його копію потрібно надіслати поштою відповідачу. При поданні позовної заяви до третейського суду потрібно додати документи, що підтверджують наявність третейської угоди, обґрунтованість позовних вимог, докази направлення копії позову відповідачеві (наприклад, квитанція з пошти тощо) та документ, який засвідчує повноваження представника (за його наявності).

За загальним правилом рішення третейського суду є остаточним та не підлягає оскарженню, тому укладаючи третейську угоду особа має заздалегідь зважити шанси на вирішення спору на її користь, оскільки, на відміну від судового провадження, в разі програшу справи оскаржити рішення третейського суду не можна. Із цього правила є такі винятки. Рішення третейського суду може бути оскаржене до суду загальної юрисдикції та скасоване лише, якщо:

- справа, в якій ухвалене рішення третейського суду, за законом не могла розглядатися третейським судом;
- рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди;
- третейську угоду визнано недійсною компетентним судом;
- рішення прийнято некомпетентним складом третейського суду;
- третейський суд вирішив питання про права й обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

Слід мати на увазі, що заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано протягом трьох місяців із дня прийняття рішення третейським судом. Якщо рішення оскаржується особами, які не брали участь у справі, в разі якщо третейський суд вирішив питання про їхні

права й обов'язки, – цей строк обчислюється зі дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття цього рішення.

Рішення третейського суду, не виконане добровільно, може бути виконане примусово державною виконавчою службою за виконавчим документом, який видає державний суд на підставі рішення третейського суду.

Таким чином, **третейське судочинство – це розгляд і вирішення спору третейським (недержавним) судом, якщо на це була згода сторін.**

Перевагами третейського судочинства є:

- відносно швидке (одноінстанційне) вирішення спору, мало можливостей для свідомого затягування розгляду справи;
- наявність довіри до третейського суду обох сторін, що є запорукою визнання його рішення стороною, яка програє справу;
- конфіденційність – будь-яка інформація, яка стала відома під час третейського судочинства, не може бути розголошена без згоди сторін;
- можливість примусового виконання рішення третейського суду, якщо воно не виконується добровільно.

■ Як залагодити трудовий спір без суду?

Трудовий спір, який не вдалося врегулювати шляхом переговорів із роботодавцем, може бути вирішений **комісією із трудових спорів**. Такі комісії зазвичай утворюються на підприємствах, установах, організаціях, в яких працює не менше 15 працівників. Комісія із трудових спорів обирається загальними зборами (конференцією) трудового колективу з таким розрахунком, щоб не менше половини її складу становили працівники.

Цей спосіб вирішення трудових спорів не застосовується на підприємствах, установах або організаціях, в яких комісії із трудових спорів відсутні, а також у спорах щодо оскарження особою:

- відмови у прийнятті на роботу у випадках, якщо роботодавець відповідно до законодавства зобов'язаний укласти трудовий договір;
- незаконного звільнення з роботи та пов'язаних із цим дій (невплата зарплати під час вимушеного прогулу, неправильне зазначення дати та підстави звільнення);
- застосування законодавства про працю на підставі спільного рішення роботодавця і профспілки.

Щоб передати спір на вирішення комісії із трудових спорів потрібно звернутися до неї з відповідною заявою. Щодо спорів, пов'язаних із невилплатою належної працівнику заробітної плати, він може звернутися до комісії в будь-який момент, а для вирішення всіх інших трудових спорів – протягом трьох місяців із дня, коли особа дізналася або мала дізнатися про порушення своїх прав. Якщо з якихось поважних причин (наприклад, через хворобу) особа пропустила встановлений тримісячний строк для звернення, вона може просити комісію із трудових спорів поновити його.

Комісія зі трудових спорів має розглянути трудовий спір протягом десяти днів із дня подання працівником заяви, попередньо повідомивши його про день та час розгляду. Тобто трудовий спір розглядається лише у присутності працівника, якщо тільки він не подасть письмову заяву про його розгляд за власної відсутності. Звичайно, можуть виникнути поважні обставини, за яких працівник не зможе бути присутнім під час розгляду спору, тому він може просити комісію відкласти розгляд. При розгляді спору працівник може виступати особисто або просити, щоб його інтереси представляла інша особа, зокрема представник профспілкового органу, адвокат тощо. Крім того, якщо працівник вважає, що при розгляді спору якийсь член комісії є упередженим, він може заявити йому мотивований відвід. Питання про відвід вирішується більшістю голосів членів комісії.

За результатами розгляду комісія із трудових спорів приймає рішення. У разі незгоди з ним працівник може оскаржити його до суду в

десятиденний строк із дня вручення йому виписки із протоколу засідання комісії або його копії. Якщо ж після сплину десяти днів рішення не було оскаржено, воно підлягає виконанню роботодавцем у триденний строк.

Можуть траплятися ситуації, коли власник не хоче добровільно виконати рішення комісії із трудових спорів. У таких випадках працівник може отримати в комісії посвідчення, що має силу виконавчого документа. З цим посвідченням працівник може звернутися до відповідного відділу державної виконавчої служби, яка має забезпечити примусове виконання рішення комісії із трудових спорів. Щоправда, слід пам'ятати, що пред'явити посвідчення до виконання можна лише протягом трьох місяців.

Таким чином, звернення із заявою до комісії із трудових спорів та вирішення нею спору може бути ефективним позасудовим способом вирішення трудового спору органом, що створений трудовим колективом на підприємстві, в установі, організації.

Перевагами вирішення спорів комісією із трудових спорів є:

- відносно швидке вирішення спору без великих формальностей і витрат;
- участь у цьому процесі представників трудового колективу;
- можливість участі на стороні працівника представника профспілкового органу;
- можливість примусового виконання рішення комісії;
- можливість оскарження рішення комісії із трудових спорів до суду.

Як владнати спір шляхом звернення до органу влади?

За захистом своїх прав в окремих випадках особа може звертатися до органів влади. Так, якщо особа зіштовхнулася з проявами насильства в сім'ї, вона може звернутися за захистом до дільничного інспектора міліції, до відповідних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що мають дуже розгалужену мережу по всій Україні, а також

до органу опіки та піклування. Функції органів опіки та піклування виконують уповноважені на це відділи або управління місцевої державної адміністрації відповідного району, району в місті Києві та Севастополі, а також виконавчі комітети міських чи районних у містах рад, сільських та селищних рад.

До органів опіки та піклування можна звертатися також зі спором, який виник між батьками щодо виховання дітей, зі скаргою на дії опікуна (піклувальника) або будь-яким іншим спором щодо захисту сімейних прав. До органів опіки і піклування за захистом своїх прав може звертатися навіть дитина.

Якщо спір виник у відносинах з органом влади, його посадовою або службовою особою, тобто особа вважає, що вони своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю порушили її права, – спочатку можна вдатися до переговорів, а інколи, коли орган до цього готовий, – до медіації. Якщо законом встановлений короткий строк для оскарження певних рішень, то краще за наявності підстав оскаржити їх рішення, дії чи бездіяльність до посадової особи або органу вищого рівня. Наприклад, якщо начальник управління житлового господарства виконавчого комітету міської ради своїм рішенням відмовив особі в зарахуванні на квартирний облік, і вона з цим рішенням не погоджується, то можна оскаржити його до міського голови, якому підпорядковані всі виконавчі органи міської ради.

Скарга має бути обґрунтованою та, як правило, викладається в письмовій формі. До скарги бажано додати копію оскарженого рішення, інші необхідні докази, якими особа обґрунтовує протиправність рішень, дій або бездіяльності владного суб'єкта.

На рішення, дії чи бездіяльність органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових чи службових осіб також можна подати скаргу до прокуратури, на яку покладено здійснення нагляду за дотриманням прав і свобод людини та громадянина в діяльності цих органів. Прокуратура може посприяти вирішенню спору

з органом влади, якщо виявить порушення законодавства і прав особи. Відповідне звернення прокурора у формі подання чи протесту до органу або посадовця змусить їх повторно розглянути відповідне питання та, цілком ймовірно, вирішити його відповідно до закону. Якщо ці механізми не привели до бажаного результату, слід добре зважити аргументацію наданих відмов. Можливо, орган влади в цій ситуації має рацію і нічого не може вчинити, щоб задовольнити вимогу, оскільки він зв'язаний рамками закону. Слід звертатися до суду лише тоді, коли особа переконана у своїй правоті. Але бажано перед цим проконсультуватися в юриста.

ЧОМУ ВАЖЛИВО ОТРИМАТИ КОНСУЛЬТАЦІЮ ЮРИСТА?

В яких випадках варто звертатися до юристів?

Кожен із нас, мабуть, зіштовхувався із ситуацією, коли певному захворюванню можна було б запобігти або вилікуватись якнайшвидше, якби ми вчасно звернулися до лікаря. Так само і в сфері правових відносин. Чим більше ми покладатимемося на власні сили і будемо зволікати зі зверненням до юриста, тим тяжче буде виправити ситуацію і дорожче нам це може обійтись.

Найкраще до юриста – адвоката чи іншого фахівця в галузі права – звертатися до виникнення спору, оскільки його поради можуть запобігти майбутнім ускладненням та конфліктам. Можна зрозуміти наслідки майбутніх дій, свої права, обов'язки і можливу відповідальність.

Потреба у зверненні до юриста виникає, зокрема при укладенні договорів на значні суми, щодо цінного майна, нерухомості або із серйозними зобов'язаннями. Якщо договір посвідчується нотаріусом, то він повинен на прохання особи надати будь-які роз'яснення щодо умов цього договору, порядку набрання ним сили, наслідків невиконання зобов'язань.

Не зайвим буде порадитися з юристом при укладенні кредитних, іпотечних, депозитних, страхових договорів на значну суму, навіть якщо вони є типовими, оскільки банк, страхова компанія тощо можуть не роз'яснити деяких умов, які в подальшому можуть бути дуже важливими. Можливо, знаючи про ці умови, особі варто буде попросити їх змінити або взагалі відмовитися від укладення договору на таких умовах.

Юриста бажано залучати також у відносинах з органами влади, особливо в разі, коли звернення до органу не має типової форми, яку особа легко може заповнити самостійно; або у випадках, коли особу

намагаються притягнути до відповідальності, а вона недостатньо обізнана зі своїми правами.

Консультуватися з юристом доцільно при веденні підприємницької діяльності, щоб не допустити помилок, які можуть потягнути за собою певну відповідальність.

У разі виникнення спору поради юриста будуть надзвичайно корисними. Він зможе запропонувати і пояснити різні варіанти вирішення спору, вказати на можливі помилки. Після цього він може супроводжувати вирішення спору своїми порадами або як представник у переговорах, в органах влади і навіть у суді.

■ Яких юристів бажано уникати?

Як і в медицині є лікарі, яких варто уникати, так і в сфері юриспруденції можуть зустрічатися «консультанти», від послуг яких доцільно відмовитися, щоб це не призвело до ще більших ускладнень. Звичайно, відрізнити таких горе-юристів від професіоналів інколи доволі складно.

Ось декілька ознак юриста, від послуг якого бажано відмовитися:

- при спілкуванні він постійно відволікається на інші справи, не виявляє ввічливості, вживає лайливі слова;
- обіцяє вирішити проблему, коли особа ще не встигла йому повністю розповісти про неї;
- пропонує вирішити проблему незаконним шляхом, наприклад, заїхавши хабара чиновнику чи судді, та ще й пропонує при цьому свої послуги;
- хвалиться своїми зв'язками в усіх органах влади;
- має погану репутацію та рекомендації інших клієнтів;
- дає роз'яснення, яких особа не може зрозуміти, навіть після прохань про уточнення.

Мова юриспруденції досить складна, як і мова медицини. Але професійний юрист завжди знайде слова, щоб усе пояснити доступною

мовою. Якщо особі так і не вдалося зрозуміти пояснень юриста, то його «розумні», але незрозумілі слова часто можуть бути прикриттям його некомпетентності.

Не слід лякатися того, що юрист не дає відразу відповіді на всі запитання і просить часу для уточнення певного законодавчого регулювання або для вироблення певних висновків щодо ситуації. Знати зміст десятків, а то й сотень тисяч правових актів неможливо навіть для найдосвідченішого юриста. Тому дуже часто, щоб розібратись у питанні, потрібен деякий час. Зазвичай це не є ознакою непрофесіоналізму юриста.

Також пам'ятайте, що далеко не кожен юрист буде вислуховувати розповідь про все життя клієнта. У цьому випадку він може зупинити розповідь і, ставлячи конкретні запитання, з'ясувати юридичні аспекти проблеми. Не сприймайте таке ставлення як свідчення некваліфікованості юриста. Якщо особа шукає заспокоєння і розради, їй краще звернутися до психолога.

Якою може бути роль юриста в договірних відносинах?

Перед укладенням важливого договору необхідно заздалегідь проаналізувати кожне його положення. Інколи, щоб правильно зрозуміти або сформулювати умови договору, важливо звернутися по допомогу до юриста, який перевірить, чи відповідає договір законодавству, чи не порушує прав клієнта, та запропонує такі формулювання, які враховуватимуть його інтереси. В разі виявлення негативних для клієнта умов договору, юрист підкаже, як краще викласти його положення, або й узагалі підготує проект договору з якомога повним урахуванням інтересів клієнта. З юридично грамотно складеним проектом договору особа може впевнено пропонувати партнеру ознайомитися з ним і, якщо умови договору його влаштують, – укласти його. Юриста також доцільно залучати до проведення переговорів.

Таким чином, звернувшись до юриста перед укладенням договору або під час його укладання, можна захистити себе від можливих випадків обману або виникнення несприятливих наслідків для себе.

■ Якою може бути допомога юриста в конфліктній ситуації?

Звернутися за професійною юридичною допомогою доцільно й у випадках, коли особа вважає, що її контрагент не виконав або неналежно виконав умови договору, орган влади своїм рішенням, дією чи бездіяльністю порушив її права й інтереси, чи з будь-якого іншого питання, пов'язаного з виникненням спору. Адже людині, далекій від юридичних тонкощів та не обізнаній з нормами права, не просто самостійно захистити свої права та інтереси. Інколи особа може помилково вважати, що її права порушено, чи навпаки сумніватися в наявності певних прав, або їй важко визначити обсяг вимог, які вона може висувати, чи оцінити свої шанси на виграш справи, зокрема в разі звернення до суду. В таких випадках юридична консультація кваліфікованого фахівця є незамінною допомогою. Він також може виступити представником у переговорах. Що стосується спорів із органами влади – часто участь юриста, який представлятиме інтереси особи у відносинах з владними суб'єктами, допомагає вирішити конфлікт ще на початку його виникнення.

■ Чим може допомогти юрист у суді?

Якщо особа вирішила звернутися до суду, доцільно залучити юриста ще на етапі підготовки позовної заяви. Адже при зверненні до суду найчастішими помилками є неправильно визначена юрисдикція чи підсудність справи, неправильно оформлена позовна заява, неподання всіх необхідних документів, помилково визначений розмір судового збору, пропущення строку звернення до суду. Допущення таких помилок може мати наслідком відмови у відкритті провадження, залишення позовної заяви без руху або її повернення.

Тому якщо особа бажає звернутися до суду, доцільно скористатися послугами юриста, який допоможе їй правильно визначити юрисдикцію (тобто за правилами якого виду судочинства має розглядатися справа в суді – цивільного, адміністративного, кримінального чи господарського) та підсудність справи (тобто до якого конкретно суду потрібно подавати позов), правильно сформулювати вимоги й оформити позовну заяву з усіма додатками, підібрати необхідні докази.

Звернутися до юриста також бажано й у разі, якщо позов подано до особи і вона є відповідачем у справі. Він допоможе проаналізувати, чи є сенс заперечувати проти позову, якщо так – то підготує таке заперечення або навіть зустрічний позов, допоможе їх правильно аргументувати. А можливо, запропонує умови, на яких можна буде укласти мирову угоду. Не зайвим буде звернення до юриста також у випадку, якщо особу залучено до справи як третю особу, адже судові рішення в такій справі може вплинути на її права та обов'язки.

Юрист може не лише консультувати і готувати проекти процесуальних документів. Особа має право довірити йому ведення справи в суді у повному обсязі. В цьому випадку можна всі клопоти спілкування з судом, прибуття на судові засідання перекласти на нього. Для цього потрібно оформити довіреність на представництво в суді.

Слід пам'ятати, що до юриста краще звернутися на етапі провадження у справі в суді першої інстанції, бо через відсутність спеціальних знань можна допустити такі помилки, які шляхом оскарження судового рішення виправити буде тяжко або й неможливо.

ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ЮРИДИЧНУ ПІДТРИМКУ?

■ Хто надає правову допомогу?

Згідно зі статтею 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. Однак далеко не кожна людина знає, як реалізувати це конституційне право, особливо враховуючи невисокий розмір власних доходів. Звісно, правову допомогу можна отримати, звернувшись до *юридичної фірми, адвокатського об'єднання або адвоката-практика*. Набір послуг, які ними надаються, зазвичай однаковий, але деякі з них спеціалізуються на певних сферах – наприклад, супроводі комерційних відносин, оподаткуванні, цивільних та сімейних справах, спадкуванні, кримінальному праві, вирішенні справ у судах тощо. Послуги є платними. Розмір оплати може залежати від складності питання, тривалості його вирішення, досвідченості юриста та навіть місцевості.

Розмір плати за послуги висококваліфікованих адвокатів є недоступним для малозабезпечених осіб. Якщо особі потрібна правова допомога, але вона не має змоги оплатити послуг юриста, в Україні діє ціла низка інституцій, які можуть надати юридичну підтримку безкоштовно. Для цього можна звернутися до *громадської приймальні* відповідного територіального управління юстиції, відповідного регіонального центру з надання правової допомоги при Міністерстві юстиції України, правозахисної чи іншої громадської організації, що надає правову допомогу, *юридичної клініки* при юридичному навчальному закладі.

У цих установах можна безкоштовно отримати інформацію про свої права та можливості щодо їх реалізації, правову консультацію щодо способів вирішення проблеми, роз'яснення законодавства та допомогу у складанні необхідних правових документів (наприклад, заяв, запитів, звернень тощо), а в деяких випадках клієнтові навіть нададуть допомогу щодо супроводу справи в суді чи іншому державному органі.

■ Що таке безоплатна правова допомога?

Згідно із Законом України від 2 червня 2011 року «Про безоплатну правову допомогу» безоплатною правовою допомогою є правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел. Безоплатна правова допомога поділяється на первинну і вторинну.

Безоплатна **первинна** правова допомога полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вона включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Право на безоплатну первинну правову допомогу мають усі особи, які перебувають на території України. Для безоплатного надання правової допомоги у структурі територіальних управлінь юстиції створені та діють громадські приймальні. Громадські приймальні існують в усіх 24 областях України та місті Києві. Найчастіше вони розташовані у приміщеннях обласних державних адміністрацій. Інформацію щодо адрес та контактів громадських приймалень можна знайти на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України⁴.

Безоплатна **вторинна** правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Вона включає такі види правових послуг, як захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну

4 <http://www.minjust.gov.ua/7840>

правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; та складення документів процесуального характеру.

ЗАКОН УКРАЇНИ
«Про безоплатну правову допомогу»
(витяг)

Стаття 14. Суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу

1. Право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають такі категорії осіб:

1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, як належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

2) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

3) особи, до яких застосовано адміністративне затримання, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

4) особи, до яких застосовано адміністративний арешт, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

5) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

6) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

7) особи, в кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

8) особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону, до моменту прийняття рішення про надання статусу біженця та в разі, якщо особа оскаржує рішення щодо статусу біженця;

9) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, – на правові послуги, передбачені пунктами 1-3 частини другої статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з їх соціальним захистом;

10) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

11) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

12) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Суб'єктами надання безоплатної **вторинної** правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Звернення про надання одного з видів правових послуг подаються особами до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного

проживання таких осіб незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи (відповідно до ст. 18 цього Закону).

Детальну інформацію про надання безоплатної правової допомоги можна знайти на сайті⁵ Координаційного центру з надання правової допомоги.

Що таке приймальні громадських організацій?

В Україні діють сотні громадських організацій, багато з яких безкоштовно надають правову допомогу вразливим верствам населення через громадські приймальні. В таких приймальнях юридичні консультації надаються під час особистого прийому, телефоном або через Інтернет. На багатьох веб-сайтах правозахисних організацій можна отримати необхідну інформацію про права людини, пораду правозахисника, подати електронну заяву до громадської приймальні, ознайомитися із документами міжнародних організацій, які стосуються захисту прав людини, деякими судовими рішеннями, а також рішеннями Європейського суду з прав людини, отримати контактну інформацію та відомості про роботу громадських приймалень.

Деякі правозахисні організації спрямовують свою діяльність на захист прав людини в певній сфері правовідносин (наприклад, соціальних, трудових, екологічних прав людей тощо) або захист окремої категорії громадян (наприклад, жінок, інвалідів, безпритульних дітей, сиріт, в'язнів тощо). З діяльністю та контактними даними українських правозахисних організацій можна ознайомитися, зокрема на сайтах Харківської правозахисної групи⁶ та Української гельсінської спілки з прав людини⁷.

Юристи правозахисних громадських організацій надають не лише

5 <http://legaid.gov.ua/ua/>

6 <http://khpg.org/index.php?r=1.2.1>.

7 <http://helsinki.org.ua/donory-ta-partnery/>.

консультаційну допомогу, а й готують документи для звернення до суду та здійснюють представництво в судових процесах. Однак, як правило, надання правових послуг не є єдиним видом діяльності правозахисних організацій, тому дуже часто вони надають правові консультації та здійснюють супровід не будь-яких, а лише стратегічних справ – тих, що мають важливе суспільне значення, зокрема справ, вирішення яких може створити добрий прецедент для захисту прав людини і вплинути на практику органів влади.

■ Що таке юридичні клініки?

Для надання правової допомоги при правничих факультетах вищих навчальних закладів діють юридичні клініки. Консультації та правову допомогу в цих клініках надають студенти-правники старших курсів під керівництвом викладачів. Звернувшись до юридичної клініки, особа може безкоштовно одержати не лише правову консультацію з питання, яке її цікавить, але й допомогу щодо підготовки необхідних документів для звернення до органу влади чи суду, допомогу щодо представництва в суді. Треба брати до уваги, що правову допомогу надаватимуть студенти, які мають гарні знання, для того, щоб навчитися застосовувати ці знання на практиці. Тобто не потрібно розраховувати на те, що в юридичній клініці надаватимуть допомогу фахівці із великим практичним досвідом.

Детальніше дізнатися про роботу юридичних клінік можна, звернувшись до Асоціації юридичних клінік України⁸.

8 <http://ulaf.org.ua/partners/asotsiatsiya-yuridichnih-kllinik-ukrayini/>.

ЯК ПОВОДИТИ СЕБЕ В СУДІ?

■ Коли може виникнути потреба побувати в суді?

Майже кожному хоч раз у житті доводиться побувати в суді. До суду приходять із різноманітних причин, як пов'язаних із захистом своїх прав, свобод чи інтересів, так і просто щоб на власні очі побачити, як здійснюється правосуддя.

Необхідність прибути до суду може виникнути, якщо особа планує подати позовну заяву, звернутися до суду з іншою заявою, скаргою або клопотанням, чи взяти участь у судовому засіданні.

Потреба відвідати приміщення суду може виникнути також з інших причин, які не пов'язані зі слуханням справи в судовому засіданні. Наприклад, якщо особа має намір потрапити на особистий прийом до голови суду чи його заступника, ознайомитися з матеріалами справи, результатами технічного фіксування судового процесу, отримати копію судового рішення тощо. З усіх цих питань відвідувачі можуть звертатися протягом робочого дня суду до відповідного працівника апарату суду, який здійснює прийом громадян (таку особу в кожному суді визначає голова суду), а у випадках, коли особа бажає потрапити на прийом до керівництва суду – в робочі дні та години, відведені для цього в конкретному суді. Інформацію про розпорядок роботи конкретного суду, дні та години прийому громадян головою суду та його заступником можна знайти на дошці оголошень суду та на його сайті⁹.

У будь-якому випадку, коли особа йде до суду, слід пам'ятати, що вона йде до органу правосуддя та повинна з належною повагою ставитися до суду, тих, хто там працює, і відвідувачів суду. Від манери поведінки особи в суді можуть залежати результати вирішення її питання.

⁹ <http://court.gov.ua/sudy>.

■ Як звернутися до суду?

Звернення в письмовій формі (позовну чи іншу заяву, скаргу, клопотання) можна подати до суду як поштою, так і передати його власноруч у робочий час працівникові суду, який веде приймання вхідної кореспонденції та реєструє її.

У зверненні зазвичай вказується адресат – відповідний суд, прізвище, ім'я, по-батькові, адреса місця проживання чи місцезнаходження, інша контактна інформація особи, назва документа, виклад обставин, що стали підставою звернення, вимоги до суду, перелік доданих матеріалів, дата подання документа і підпис особи. Слід мати на увазі, що суд не бере до розгляду анонімні звернення. Якщо особа подає певне звернення в рамках справи, в якій відкрито провадження, на початку документа доцільно вказувати реєстраційний номер справи, що дасть можливість оперативно передати звернення до відповідного судді.

Звернутися до суду за допомогою пошти набагато зручніше, ніж подавати документ через канцелярію суду, оскільки поштове відділення найчастіше знаходиться ближче, ніж суд. Якщо особа направляє звернення поштою, щоб у неї залишилося підтвердження цього факту, слід використувати такий вид відправлення, як цінний лист із описом вкладення або рекомендований лист. Якщо особа додасть до нього заповнений бланк повідомлення про вручення, то невдовзі після одержання листа судом, отримає повідомлення про те, коли це відбулося. Слід пам'ятати, якщо звернення залежить від певних строків, наприклад, особа хоче відправити апеляційну скаргу в останній день, то днем вчинення відповідної дії вважається день здачі документа на пошту, який визначається за поштовим штампелем, а не день надходження листа до суду.

Якщо особа вирішила подати документ через канцелярію суду, щоб у неї залишилося підтвердження цього, слід взяти з собою копію цього документа і попросити працівника апарату суду поставити на ньому штамп із датою одержання та реєстраційним номером або видати відповідну довідку.

Як підготуватися до візиту в суд?

Перед візитом до суду потрібно підготувати все, що знадобиться чи може знадобитися. Це включає нотатки, які особа робила під час підготовки до судового процесу, документи, які стосуються справи, інші докази, нормативно-правові акти. Гарна підготовка надасть особі змогу послідовно викласти обставини справи в суді, уникаючи повторення однієї й тієї самої інформації.

Варто взяти з собою до суду кілька аркушів паперу чи блокнот та ручку або олівець на випадок виникнення потреби щось занотувати. Можна взяти з собою також кишеньковий комп'ютер або ноутбук для здійснення необхідних записів, перегляду документів, пошуку нормативно-правових актів. За допомогою диктофона можна записати необхідну інформацію і згодом за потреби відтворити її для себе (дозвіл суду на ведення запису диктофоном у відкритому судовому засіданні не потрібен). Можна взяти й фотоапарат, якщо потрібно зробити фотокопії з документів у справі чи дошки оголошень суду. Однак у судовому засіданні фотоапарат чи відеокамеру можна використовувати лише з дозволу суду.

Приміщення судів охороняються, тому задля безпеки при вході до суду працівник судової міліції зазвичай просить пред'явити документ, який посвідчує особу (паспорт), і може занести відомості про неї до журналу відвідувачів. Окрім того, цей документ обов'язково знадобиться, якщо особа йде на судовий розгляд справи, в якій вона є учасницею процесу, або якщо бажає ознайомитися з матеріалами справи, прослухати запис судового засідання чи отримати копію судового рішення у справі тощо. Якщо особа є учасницею процесу й іде на судове засідання, слід узяти з собою судову повістку.

Також працівник судової міліції може запитати мету візиту, щоб підказати, до якого кабінету особі краще підійти, на якому він поверсі тощо. Слід бути готовим до того, що відвідувача

можуть попросити пройти через рамку металошукача, виклавши перед тим усі металеві речі, відкрити сумку і показати, чи немає там зброї, ножів, газових балончиків тощо. У разі виявлення таких предметів особу можуть попросити залишити їх у камері схову. Відвідувача не пропусають до приміщення суду з легкозаймистими, вибухонебезпечними, радіоактивними чи отруйними речовинами, з валізами, господарськими сумками, пакетами, розмір яких перевищує 45 x 35 x 15 см.

Слід також захопити з собою дрібні гроші, які можуть знадобитися в разі певних непередбачених витрат (наприклад, отримання додаткової копії судового рішення).

Йдучи до суду, слід приділити увагу своєму зовнішньому вигляду. Якщо особа збирається на судове засідання, потрібно одягтися так, щоб не справити поганого враження на суд та інших відвідувачів. Бажано вдягти костюм або інше ділове вбрання – цим особа підкреслить свою повагу до суду. Уникайте відвідування суду в футболці, шортах, іншому неділовому одязі.

Якщо особу викликають до суду, потрібно прибути на судове засідання вчасно, згідно з датою та часом, зазначеними в повістці. Бажано прийти до суду навіть заздалегідь. Наприклад, якщо в повідомленні про виклик до суду зазначено час початку судового засідання 9:15, краще прибути о 9-ій годині. Робочий день судді розписаний по хвилинах, тож не варто змушувати його чекати.

Якщо особа з певних, незалежних від її волі причин не може прибути до суду у визначений час, потрібно обов'язково завчасно повідомити про це суд у письмовій формі. Якщо особа запізнюється з поважних причин, також слід повідомити про це, наприклад, телефоном.

■ Про що слід пам'ятати під час перебування у приміщенні суду?

Перебуваючи у приміщенні суду, потрібно дотримуватися певних правил поведінки. Зокрема особа має поводитися спокійно і стримано, ввічливо ставитись до суддів, працівників апарату суду й інших відвідувачів, уникати надмірних емоційних проявів (гніву, голосного сміху, плачу, крику тощо).

Слід пам'ятати, що забороняється розпивати у приміщенні суду алкогольні напої, а також палити, якщо для цього (паління) не відведено спеціального місця. Крім того, у приміщенні суду забороняється перебувати особам, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного, токсичного чи іншого сп'яніння, а також із тваринами.

Не варто забувати ввічливо ставитися до всіх, із ким особа спілкується в суді. При вході до приміщення суду слід перевести мобільний телефон у режим безшумного дзвінка, потрібно намагатися уникати голосного спілкування мобільним телефоном, а під час судового засідання краще телефон вимкнути повністю, оскільки ним користуватися не можна.

■ Як поводити себе під час слухання справи?

До зали судового засідання зазвичай заходять після запрошення судового розпорядника або секретаря судового засідання. При вході судді або колеги суддів до зали судового засідання потрібно підвестися – цим висловлюється повага до суду. Відступити від цього правила можна лише тоді, коли особі тяжко стояти внаслідок поважних причин (хвороба, інвалідність, похилий вік тощо).

Зазвичай перебіг судового засідання фіксується технічними засобами, тому всі присутні на судовому засіданні особи мають дотримуватися тиші, а учасники процесу – говорити в мікрофон після надання слова судом; не перебивайте суддю чи іншого учасника процесу – за це суд може винести особі попередження.

Звертатися до судді потрібно словами «Ваша честь»; так само ввічливо треба звертатися до учасників процесу, наприклад, використовуючи слова «пане», «пані» та прізвище або процесуальний статус особи, до якої звертається учасник процесу.

Якщо особа є учасником процесу, то під час розгляду справи суддя-суддя-голова зобов'язаний, а особа має право просити його роз'яснити процесуальні права та обов'язки, незрозумілі юридичні терміни, які використовує суддя, а після проголошення судового рішення – роз'яснити його зміст.

Якщо особа бажає щось сказати, але їй не надають слова, вона має право просити суддю надати слово підняттям руки, але в будь-якому випадку – не можна перебивати суддю чи іншого учасника процесу. У випадках, коли особі вкрай потрібно вийти із зали судового засідання, вона може заявити клопотання про призначення перерви в судовому засіданні.

На судовому засіданні учасники процесу повинні підводитися, коли до них звертається суддя, а також стоячи відповідати на запитання, ставити запитання, звертатися до суду та заслуховувати судові рішення, крім випадків, коли особа не може стояти з поважних причин, які вже були зазначені.

Після надання судом слова слід давати пояснення та відповідати на запитання правдиво, коротко і чітко (за принципом «мінімум слів – максимум інформації»), зрозуміло та голосно, щоб могли почути всі присутні в залі судового засідання. Необхідно уникати жаргонних чи лайливих слів, не перебивати опонента та суддю. Якщо особа бажає передати судді якийсь документ або інший матеріал, що стосується справи, це можна зробити через судового розпорядника, а за його відсутності – через секретаря судового засідання.

Незалежно від того, чи є особа учасником процесу, чи просто присутня на відкритому судовому засіданні, під час слухання справи вона має право робити письмові записи, використовувати портативні аудіотехнічні

пристрої (диктофони) – спеціального дозволу суду на це не потрібно. Щоб здійснювати фото- чи кінозйомку, відеозапис, потрібно завчасно заявити клопотання про це суду, який вирішить його своєю ухвалою з урахуванням думки осіб, які беруть участь у справі.

Усі присутні на судовому засіданні особи мають дотримуватися порядку і беззаперечно підкорятися розпорядженням засідання голови судового засідання; заходити та виходити із зали судового засідання тихо, не створюючи перешкод для процесу розгляду справи.

Відвідання судового засідання краще уникнути хворим на застуду особам, присутність яких не є істотною (наприклад, якщо особа йде на судовий розгляд як сторонній спостерігач чи для підтримки друга). Це становить небезпеку захворіти для інших осіб. Кашель чи нежить хворих осіб може створити перешкоди для запису ходу процесу, таких осіб можуть попросити залишити судову залу. Якщо особа є учасником процесу і захворіла, слід повідомити про це суд завчасно. Якщо особа надасть лист непрацездатності, це визнається поважною причиною неприбуття на судове засідання.

Під час слухання справи не можна розмовляти мобільним телефоном; слухати музику, в тому числі використовуючи навушники; приводити до зали судового засідання дітей, окрім випадків, коли вони запрошені судом як учасники процесу; розмовляти будь із ким, за винятком тих випадків, коли особі необхідно відповісти на запитання судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника. Присутнім під час слухання особам не бажано виходити із зали судового засідання, крім випадків, коли необхідно вийти до вбиральні або піти із приміщення суду.

Свідки після відкриття судового засідання та з'ясування їхньої особи за розпорядженням голови повинні покинути залу судового засідання й очікувати запрошення у відведеному для цього приміщенні. Після запрошення і допиту вони мають залишатися в

залі судового засідання до закінчення розгляду справи (оскільки може виникнути необхідність провести повторний чи додатковий допит), за винятком випадків, коли суд дозволив покинути залу судових засідань до закінчення розгляду. Після допиту свідку заборонено спілкуватися зі свідками в цій же справі, якщо їх ще не було допитано судом.

■ Які негативні наслідки порушення правил поведінки в суді?

Учинення дій, які порушують правила поведінки в суді, може розцінюватися як прояв неповаги до суду. За порушення правил поведінки на судовому засіданні суд має право винести попередження і зазначити, що повторення або продовження такої поведінки може мати наслідком видалення із зали судового засідання.

Порушення порядку після того, як суд виніс попередження, може мати наслідком видалення порушника із зали судового засідання за ухвалою суду.

За прояв неповаги до суду законом передбачена також відповідальність у вигляді штрафу і навіть адміністративного арешту (стаття 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

(витяг)

Стаття 185-3. Прояв неповаги до суду

Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Як ознайомитися з матеріалами справи?

Право знайомитися з матеріалами справи мають особи, які беруть участь у ній. Щоб ознайомитися з матеріалами справи, потрібно звернутися до працівника апарату суду (канцелярія з цивільних справ) із відповідним клопотанням. У деяких судах для ознайомлення з матеріалами справи необхідно подати письмову заяву й отримати розпорядження голови (судді-доповідача) у справі.

Якщо особа, не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та обов'язки, вона також має право знайомитися з матеріалами справи та судовим рішенням у ній. Право на доступ такої особи до справи реалізується за правилами Закону України «Про доступ до судових рішень».

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про доступ до судових рішень (витяг)

Стаття 9. Ознайомлення із судовим рішенням та виготовлення його копії за зверненням особи, яка не бере (не брала) участі у справі

1. Особа, яка не бере (не брала) участі у справі, якщо судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, може звернутися до апарату відповідного суду з письмовою заявою про:

1) надання можливості ознайомитися із судовим рішенням у приміщенні суду;

2) надання можливості виготовлення копії судового рішення за допомогою власних технічних засобів; 3) виготовлення копії судового рішення апаратом суду.

2. У заяві особа повинна обґрунтувати, чому вона не змогла ознайомитися із судовим рішенням у Реєстрі, а також чому вона вважає, що судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків.

3. Заява розглядається відповідальною службовою особою апарату суду невідкладно, а якщо вона потребує додаткового вивчення – протягом трьох робочих днів.

4. Про результати розгляду заяви службова особа апарату суду вносить запис до відповідного журналу із зазначенням відомостей про особу, яка звернулася із заявою.

5. Копія судового рішення, виготовлена апаратом суду, засвідчується відповідальною службовою особою апарату суду та печаткою суду із зазначенням дати.

6. За виготовлення копії судового рішення справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом.

7. В ознайомленні із судовим рішенням та у виготовленні його копії належить відмовити, якщо:

1) до суду звернулася особа, яка не має процесуальної дієздатності, або особа від імені заінтересованої особи за відсутності відповідних повноважень;

2) матеріали справи передані до іншого суду чи на зберігання до державної архівної установи, а електронна копія судового рішення відсутня;

3) судові рішення безпосередньо не стосується прав, свобод, інтересів чи обов'язків цієї особи.

8. Забороняється відмовляти в доступі до відповідного судового рішення заявникам, стосовно яких судом вжито заходів щодо забезпечення позову або запобіжних заходів.

9. Рішення про відмову в наданні доступу до судового рішення викладається службовою особою апарату суду в письмовій формі із зазначенням порядку його оскарження. Воно повинно бути вмотивованим.

10. Надання дозволу на доступ до судового рішення або відмова в цьому можуть бути оскаржені до голови відповідного суду або до суду в порядку, передбаченому законом.

11. За правилами цієї статті забезпечується також доступ осіб, зазначених у частині першій цієї статті, до матеріалів справи, що необхідні для оскарження судового рішення.

Ознайомлення з матеріалами справи може відбуватися лише у приміщенні суду та за присутності працівника апарату суду. При ознайомленні з матеріалами справи особа може робити з них витяги та знімати копії (наприклад, за допомогою фотоапарата). В матеріалах справи забороняється робити написи, видаляти окремі аркуші чи іншим чином їх пошкоджувати.

Якщо в суді надаються послуги ксерокопіювання, то зазвичай вони платні. Потрібно пам'ятати, що повторне надання копії судового рішення у справі, а також за виготовлення копій документів долучених до справи оплачується сьогодні судовим збором у розмірі 0,003 розміру мінімальної заробітної плати за кожний аркуш копії.

■ Як ознайомитися із звукозаписом судового процесу?

Особи, які беруть участь у справі також мають право знайомитися із результатами технічного фіксування судового процесу. З цього приводу також потрібно звернутися до відповідального працівника апарату суду, пред'явивши документ, який посвідчує особу. Для прослуховування фонограм судових засідань у кожному суді обладнано спеціальне робоче місце, а за його відсутності – використовується комп'ютер архіваріуса. Так само як і ознайомлення з матеріалами справи, прослуховування запису судового засідання здійснюється за присутності працівника апарату суду. За бажанням особа має право безкоштовно отримати електронну копію запису судового засідання, надавши для запису відповідний носій інформації (CD-R, CD-RW).

Перед візитом до суду потрібно:

- взяти з собою документ, який засвідчує особу (паспорт, службове посвідчення або студентський квиток із фотокарткою). Його потрібно буде пред'явити при вході до суду представникові судової охорони. Крім того, паспорт обов'язково знадобиться учасникам процесу, які йдуть на судові засідання;
- підготувати усе, що знадобиться чи може знадобитись у суді (зокрема нотатки, які особа робила під час підготовки до судового процесу, документи, які стосуються справи, інші докази);
- взяти кілька аркушів паперу, блокнот, ручку чи олівець на випадок, коли необхідно буде щось занотувати. Можна взяти з собою також диктофон та фотоапарат для копіювання документів (але в судовому засіданні фотоапарат можна використовувати лише з дозволу суду);
- захопити з собою дрібні гроші, які можуть знадобитися в разі певних непередбачених витрат (наприклад, отримання додаткової копії судового рішення).

Перебуваючи у приміщенні суду потрібно:

- поводитися спокійно і стримано;
- ввічливо ставитися до суддів, працівників апарату суду, інших відвідувачів;
- уникати надмірних проявів емоцій: гніву, сміху, плачу тощо;
- перевести мобільний телефон у режим безшумного дзвінка;
- уникати голосного спілкування мобільним телефоном;
- дотримуватися заходів безпеки.

Задля безпеки забороняється:

- приходити до суду в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння;
- приносити з собою зброю, ножі, газові балончики, легкозаймисті, вибухові, інші небезпечні речовини;

- приходити до суду зі тваринами, а також із валізами, господарськими сумками, пакетами, розмір яких перевищує 45 x 35 x 15 см;
- палити у не відведених для цього місцях;
- приводити до суду малолітніх дітей, окрім випадків, коли вони є учасниками процесу.

Присутні на судовому засіданні мають право:

- робити письмові записи;
- використовувати портативні аудіотехнічні пристрої (диктофони);
- робити кінозйомку, відеозапис портативними пристроями.

Присутні на судовому засіданні повинні:

- дотримуватися порядку і беззаперечно підкорятися розпорядженням судді, що головує в судовому засіданні;
- дотримуватися тиші, не користуватися мобільним телефоном;
- виконувати вимоги судового розпорядника;
- вставати при вході судді / суддів до зали судового засідання та виході з неї, стоячи заслуховувати судові рішення, крім випадків коли особа не може стояти з поважних причин (хвороба, каліцтво, похилий вік);
- залишатися в залі судового засідання протягом судового розгляду справи доти, доки не виникне нагальна необхідність вийти;
- заходити та виходити із зали судового засідання тихо, не створюючи перешкод для процесу розгляду справи.

Учасник процесу в судовому засіданні має право:

- просити суд надати йому слово;
- просити суд призначити перерву в судовому засіданні (наприклад, у випадку виникнення необхідності вийти із зали судового засідання);
- просити суд роз'яснити процесуальні права й обов'язки, вживані ним юридичні терміни, роз'яснити судові рішення.

Учасник процесу в судовому засіданні повинен:

- звертатися до судді словами «Ваша честь»;
- ввічливо звертатися до учасників процесу (наприклад, використовуючи слова «пане», «пані», «шановний», «шановна»);
- не перебивати суд та учасників процесу;
- не сперечатися із судом;
- передавати судді документи й інші матеріали, що стосуються справи через судового розпорядника чи секретаря судового засідання;
- відповідати на питання правдиво, лаконічно, зрозуміло та голосно, щоб могли почути всі присутні в залі судового засідання.

Заінтересованим у результатах справи та пов'язаним із ними особам забороняється:

- зустрічатися та спілкуватися із суддею, який розглядає справу, за межами зали судового засідання (крім офіційного письмового листування);
- дарувати судді чи працівникові суду подарунки або гроші, надавати безкоштовні послуги чи якісь інші преференції та блага.

Свідки зобов'язані:

- після відкриття судового засідання та з'ясування їхньої особи за розпорядженням голови покинути залу судового засідання й очікувати запрошення у відведеному для цього приміщенні;
- залишатися в залі судового засідання до закінчення розгляду справи, за винятком випадків, коли суд дозволив покинути залу судових засідань після допиту;
- після допиту уникати спілкування з іншими свідками в цій же справі, якщо їх ще не було допитано судом.

ЯК ОСКАРЖИТИ ПОВЕДІНКУ СУДДІ АБО СЛУЖБОВЦЯ АПАРАТУ СУДУ?

Як правильно вибрати спосіб оскарження?

Якщо під час або за наслідками розгляду справи в суді, суд ухвалив рішення, а особа з ним не погоджується, вона має право оскаржити це рішення спочатку в апеляційному, а потім, за потреби, в касаційному порядку до суду вищого рівня. Але зазвичай таке право передбачено лише стосовно рішень, якими спір вирішується по суті або які перешкоджають подальшому розгляду справи. В окремих випадках, що передбачені процесуальним законом, можна оскаржити і проміжні ухвали суду.

Якщо за результатами перегляду суд вищої інстанції скасує або змінить оскаржуване рішення, це не означатиме, що суддю, який його ухвалив, слід покарати. Адже судді також люди й можуть давати таке тлумачення закону, з яким може не погодитися вища інстанція, допускати помилки. На випадок виникнення помилок й існує механізм перегляду судового рішення.

Запам'ятайте, що інших способів добитися перегляду судових рішень, ніж ті, що встановлені процесуальним законом, немає. Якщо особу не влаштовує судові рішення, немає сенсу писати в усі державні органи, Президентів України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів, бо ці органи не мають жодних повноважень щодо перегляду судових рішень.

Скасування або зміна судового рішення не є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, якщо при цьому не було допущено навмисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

Звернутися з метою притягнення судді чи працівника суду до дисциплінарної відповідальності можна в разі, якщо поведінка цих осіб є недобросовісною або недбалою, такою, що підриває довіру до суду і його авторитет.

Яка поведінка може бути підставою для відповідальності?

Якщо під час візиту до суду особа зіштовхнулася з неналежною поведінкою судді або працівника апарату суду, вона може оскаржити таку поведінку. Адже суддя та працівник суду мають відповідати не лише високим професійним, але й моральним рисам.

За **Законом України «Про судоустрій і статус суддів»** дисциплінарна відповідальність до судді може застосовуватися у випадках встановлення факту:

- істотних порушень норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язаних зокрема з відмовою в доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи юрисдикції, необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову;

- невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

- порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил щодо відводу (самовідводу);

- систематичного або грубого одноразового порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;

- неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, в тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

- розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи в закритому судовому засіданні;

- втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

- неподання або несвоєчасного подання для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», зазначення в ній свідомо неправдивих відомостей.

Неналежна поведінка судді та працівника апарату суду, наприклад, може полягати у зневажливому ставленні до відвідувачів суду, перебуванні на робочому місці у стані сп'яніння, відсутності на робочому місці у призначений час засідання без поважних причин тощо.

Суддя також може нести відповідальність за умисне затягування строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом. Такі дії можуть бути розцінені як порушення присяги, що є підставою для звільнення судді з посади. Однак це не стосується випадків, коли порушення строків розгляду справи зумовлено поведінкою особи чи поведінкою іншої сторони або великою завантаженістю судді, що сьогодні трапляється досить часто.

Є випадки притягнення суддів до відповідальності за втрату справи або окремих її матеріалів, ненадання доступу до матеріалів справи, постановлення ухвал про забезпечення позову без будь-яких доказів необхідності цього, нероз'яснення процесуальних прав і обов'язків учасникам процесу, розгляд справи із грубим порушенням правил про юрисдикцію чи підсудність, допущення ганебної поведінки поза межами суду.

У разі серйозності таких порушень суддю, службовця апарату суду може бути навіть звільнено з посади.

Суддя несе кримінальну відповідальність за ухвалення свідомо неправосудного рішення, зловживання посадовим становищем, інші злочини. Суддю може бути притягнуто до адміністративної чи кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення.

Якщо особа зіштовхнулася з подібними випадками, не варто зволікати з поданням скарги чи заяви щодо таких дій. Цим особа захистить не лише свої права, а й допоможе виявити недобросовісних суддів та службовців, які дискредитують судову владу.

■ Як поскаржитися на неналежну поведінку судді?

Якщо особа зіштовхнулася з недобросовісною поведінкою судді, що порушує вимоги щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді, вона може звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України зі скаргою (заявою). Зразок такої скарги (заяви) на можна завантажити з офіційного сайту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за адресою <http://vkksu.gov.ua/ua/distsiplinarne-provadjennya/>, бланк скарги (заяви) стосовно протиправної поведінки судді також наведений у додатку.

Якщо йдеться про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду України, то це питання може поставити перед Вищою радою юстиції лише її член. Тому відповідну скаргу можна направити до Вищої ради юстиції або до конкретного її члена¹⁰.

Скаргу (заяву) слід викласти в письмовій формі, вона має бути чіткою та обґрунтованою і містити лише правдиві відомості, а не певні здогадки чи припущення. Зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, зокрема використовуючи його як засіб тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя, не допускається. Слід також мати на увазі, що дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за анонімною заявою чи повідомленням.

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження відповідно до положень статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

За результатами розгляду скарги (заяви) та перевірки наведеної в ній інформації відповідний суб'єкт, до якого особа звернулася, вирішує питання про ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність судді або може відмовитися це зробити, якщо відомості не підтвердяться

або якщо повідомлені особою факти не можуть бути підставою для дисциплінарного провадження чи звільнення судді з посади.

Якщо особі відомо про вчинення суддею злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України, з відповідним повідомленням або заявою про злочин потрібно звертатися в прокуратуру¹¹. Про результати розгляду та перевірки повідомлення або заяви заявнику повинні повідомити письмово.

Як оскаржити неналежну поведінку працівника суду?

Зі скаргою (заявою) щодо неналежної поведінки працівника апарату суду особа може звернутися до керівника апарату, а якщо таким працівником є сам керівник апарату чи його заступник – то до голови суду. Таку скаргу (заяву) слід викласти в письмовій формі та надіслати на адресу суду поштою, або передати її працівникові апарату суду, відповідальному за приймання судових справ і кореспонденції (копію скарги зі штампом суду та реєстраційним номером бажано залишити в себе). Після реєстрації скарги (заяви) її передадуть керівникові апарату суду або голові суду, який зобов'язаний розглянути скаргу (заяву) і письмово повідомити заявника про результати перевірки і суть прийнятого рішення.

Скаргу (заяву) також можна заявити усно під час особистого прийому головою суду чи його заступником згідно із графіком приймання, який існує в кожному суді і міститься на дошці його оголошень. Зверніть увагу, що найчастіше для того, щоб потрапити на прийом, потрібно заздалегідь записатися, повідомивши суть питання, яке особа планує обговорити.

Скаргу (заяву) щодо неналежної поведінки керівника апарату місцевого суду чи його заступника також можна подати до територіального управління Державної судової адміністрації України¹²,

11 Мережу органів прокуратури див. на сайті Генеральної прокуратури України за цією адресою http://www.gp.gov.ua/ua/regions_www.html.

12 <http://court.gov.ua/dsa/tu>.

а щодо керівника апарату апеляційного або вищого суду чи його заступника – голові Державної судової адміністрації України¹³.

Якщо особі відомо про вчинення працівником апарату злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України, наприклад, отримання неправомірної вигоди, слід звернутися з *відповідним повідомленням або заявою про злочин до органів внутрішніх справ (національної поліції)*¹⁴ або до прокуратури¹⁵. Про результати розгляду та перевірки заяви особі мають повідомити письмово.

■ Які вимоги до скарги (заяви) щодо поведінки судді або працівника суду?

Особа, яка потерпіла від протиправної поведінки судді чи працівника апарату суду, подає скаргу, а особа, якій відомо про таку поведінку, подає заяву.

Незалежно від того, кому адресується скарга (заява) щодо поведінки судді чи працівника суду, вона має містити такі реквізити:

1) найменування органу чи посадової особи, якому (якій) адресується скарга;

2) прізвище, ім'я, по-батькові скаржника, адреса місця проживання, номер телефону, адреса електронної пошти (якщо є);

3) назва документа (скарга на поведінку судді / працівника апарату суду або заява про це);

4) інформація про те, в чому саме полягають неналежні дії судді або працівника суду з посиланням на докази на підтвердження викладених обставин;

5) вимоги, які висуваються у зв'язку з неналежною поведінкою судді або працівника суду;

13 <http://court.gov.ua/dsa/personal>.

14 <http://www.npu.gov.ua/uk/>.

15 http://www.gp.gov.ua/ua/regions_www.html.

6) перелік доданих матеріалів;

7) підпис скаржника (заявника) із зазначенням дати.

Якщо скаргу (заяву) подає від імені особи її представник, то повноваження представника мають бути підтверджені відповідним документом, зокрема довіреністю (потрібно додати до скарги чи заяви). Також до скарги (заяви) потрібно додати докази, якими особа обґрунтовує свої твердження, якщо вони в неї є.

Скаргу (заяву) слід надіслати поштою на адресу органу, якому вона подається, або особисто передати до відповідного органу.

Слід пам'ятати, що не можна скаржитися на суддю, лише якщо особа просто не згодна з рішенням, ухваленим цим суддею. Якщо особа не погоджується з рішенням суду і вважає його несправедливим, вона може оскаржити його в апеляційному або касаційному порядку до суду вищого рівня відповідно до процесуального закону.

Скарга (заява) щодо протиправної поведінки судді (бланк)¹⁶

Увага! Перевірте на сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, чи не з'явився новий бланк (зразок)

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів
України 03.04.2015 № 14/зп-15

ЗРАЗОК

Вища кваліфікаційна комісія суддів України
вул. Механізаторів, 9, м. Київ, 03109

Скарга (заява) щодо поведінки судді

1. Інформація про заявника:

1.1. Заявник: _____
(прізвище, ім'я, по-батькові (найменування) заявника)

1.2. Адреса місця проживання (перебування) заявника або місце-
знаходження: _____

(поштовий індекс, область, населений пункт, вулиця, номер будинку, квартири)

1.3. Номери засобів зв'язку: _____
(домашній, робочий або мобільний номер телефону)

1.4. Статус заявника: _____
(сторона, третя особа, представник сторони (адвокат), інші учасники судового процесу, тощо)

2. Інформація про суддю:

(прізвище, ім'я, по батькові та посада судді (суддів) на дії якого (яких) скаржитесь заявник)

(назва місцевого чи апеляційного суду, в якому працює суддя)

3. Інформація у судовій справі: _____

(якщо неналежна поведінка судді мала місце під час розгляду справи, за наявності

інформації, зазначити номер такої справи та дату прийняття судового рішення)

16 Скаргу подає особа, яка потерпіла від протиправної поведінки судді, а заяву – особа, якій стало відомо про таку поведінку.

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості;

г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи в закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, в тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, із приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, в тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та / або члена Вищої ради юстиції;

14) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом.

скасування або зміна судового рішення у випадку, коли порушення допущено суддею, який брав участь у його ухваленні, внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

5. Прошу притягнути суддю _____

(назва суду, ПІБ судді)

_____ до дисциплінарної відповідальності.

6. «Всі відомості, подані у цій заяві, є правдивими, і я обізнаний з тим, що не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, в тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя».

_____ (підпис заявника)

Додаток: _____

(копії судових рішень та інших документів (за їх наявності), що підтверджують зазначені заявником відомості)

Дата _____

Підпис заявника _____

Примітка: 1. Прізвище, ім'я, по-батькові заявника і судді потрібно зазначати в називному відмінку, друкованими літерами. Інші відомості викладати чітким, розбірливим почерком або у друкованому вигляді.

2. Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює дисциплінарне провадження лише стосовно суддів місцевих та апеляційних судів (пункт 1 частини першої статті 94 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

3. Якщо у Вас є відомості / докази про будь-який злочин, скоєний суддею, повідомте про це правоохоронні органи. Така інформація не є предметом розгляду Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

4. Адвокат зобов'язаний перевірити факти, які можуть тягнути дисциплінарну відповідальність судді, до подання відповідної скарги (заяви). Адвокат, прокурор зобов'язаний відмовити у зверненні зі скаргюю (заявою) щодо поведінки судді за наявності конфлікту інтересів, а також у разі, якщо такий адвокат є учасником судового процесу, в якому бере участь суддя, щодо поведінки якого подається відповідне звернення (частина друга статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

5. Не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, в тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя. За подання завідомо безпідставної скарги про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності адвокатом, такий адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності згідно із законом (частина четверта статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

6. Дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за заявою чи повідомленням, що не містять відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді, а також за анонімними заявами та повідомленнями (частина п'ята статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

7. Відповідно до частини шостої статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення повертається без розгляду, якщо:

1) звернення не відповідає визначеним цим Законом вимогам;

2) звернення містить виражені в непристойній формі висловлювання, що принижують честь і гідність будь-яких осіб;

3) наведені у зверненні відомості стосуються тільки поведінки учасників процесу, працівників апарату суду або інших осіб;

4) у зверненні порушується питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності осіб, звільнених із посади судді, суддів, провадження щодо яких не підвідомче відповідному органу, що здійснює дисциплінарне провадження, а також суддів, повноваження яких припинено у зв'язку зі смертю;

5) звернення стосується оскарження судового рішення, ґрунтується на доводах, що можуть бути перевірені лише судом вищої інстанції в порядку, передбаченому процесуальним законодавством;

6) факти неналежної поведінки судді, що повідомляються, вже були предметом перевірки, і щодо них у дисциплінарному провадженні прийнято рішення.

■ Скарга (заява) щодо протиправної поведінки службовця апарату суду (бланк)¹⁷

Кому адресується скарга / заява

найменування органу або місце роботи і ПІБ посадової особи,

яким адресується скарга / заява

Від кого скарга / заява

ПІБ скаржника

Поштова адреса скаржника / заявника

**Номер телефону, факсу, адреса
електронної пошти скаржника / заявника
(якщо такі є)**

С К А Р Г А / З А Я В А

щодо протиправної поведінки службовця апарату суду –

вказати посаду

ПІБ працівника суду, який допустив протиправну поведінку

17

Скаргу подає особа, яка потерпіла від протиправної поведінки службовця апарату суду, а заяву – особа, якій стало відомо про таку поведінку.

У чому полягала протиправна поведінка службовця апарату суду?
позначити необхідне

- неповага та грубе ставлення
- перебування на робочому місці у стані сп'яніння
- вимагання хабара за виконання свої обов'язків
- протиправна відмова в наданні доступу до судового рішення чи матеріалів справи
- порушення вимог щодо реєстрації та розподілу справ у суді
- інше* _____

Коли було допущено протиправну поведінку?

день, місяць та рік або період часу, коли вчинено протиправну дію (допущено бездіяльність)

За яких обставин було допущено протиправну поведінку працівником суду?

опишіть факти, за яких було допущено поведінку працівника суду, яку слід кваліфікувати як протиправну

Якщо протиправна поведінка працівника суду пов'язана з конкретною справою, слід вказати номер чи інші відомі реквізити справи

Який процесуальний статус заявника в цій справі?

позивач, відповідач, третя особа, їхній представник тощо

Які докази підтверджують наведені обставини протиправної поведінки працівника суду?

З огляду на викладене

ПРОШУ:

позначити необхідне

притягнути до дисциплінарної відповідальності

ПІБ працівника суду

за вчинене порушення

забезпечити виконання судом обов'язку щодо _____

вказати обов'язок суду щодо Вас, який має бути виконано

інше _____.

До заяви додаю (додаток на _____ аркушах):

1. Докази, що підтверджують викладені обставини:

1) _____

2) _____

3) _____

2. Інше _____

Цим я засвідчую, що всі відомості, подані в цій заяві, є правдивими.

«___» _____ 20__ року

підпис скаржника / заявник

